

Feszültségócok a csendes-óceáni térségben

Feszültségek régiója¹

Kelet-Ázsia mára a világ változásainak – legyenek azok demográfiai folyamatok, gazdasági kérdések vagy a globális közösség hatalmi politikájának sodra – egyik legmeghatározóbb térségévé vált.

A Kínai Népköztársaság (KNK) egyértelműen uralja a kelet-ázsiai térség viszonyrendszerének főbb kérdéseit, de magát a KNK-t, annak biztonságpolitikáját sem lehet elidegeníteni ezen regionális biztonsági komplexum folyamataitól. Érdemes tehát mind a térség mélyebb megértéséhez, mind a Kínai Népköztársaságnak a biztonsági tanulmányok szemüvegén át történő vizsgálatához átfogó áttekintést adni a régió biztonsági kérdéseinek és kihívásainak sajátosságairól. Jelen fejezet azon biztonsági kockázati faktorként értelmezhető területvitákat tekinti át, amelyek az ázsiai és csendes-óceáni régión belül a Kínai Népköztársaság katonai potenciáljának és nagyhatalmi mivoltának növekedésével vonhatók összefüggésbe.

Mégis, ha ezen régió nemzetközi viszonyrendszeréről szeretnénk átfogó képet kapni, minél inkább elmélyedünk az ezzel foglalkozó tudományos munkák sokaságában, annál bonyolultabb szövedékként tárul elénk Ázsia csendes-óceáni partvidékének dinamikája.

Egymást gerjesztő mozgásban játszik ebben közre egyrészt a régió globális fontosságának exponenciális növekedése és azon tényező, hogy hosszú múltra visszatekintő kulturális és civilizációs csomópontok interakciója határozza meg mindezt. Olyan sajátosságokkal, amelyek nem minden esetben teszik lehetővé az európai kötődésű nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok által lefektetett paradigmák egy az egyben történő átültetését vagy az adott szereplők mélyebb megértésére épülő további fogalmak és módosult fogalmak használatát teszik szükségessé.

Először is érdemes röviden kötnünk Kelet-Ázsia globális relevanciáját néhány kézzelfogható tényezőhöz, általánosan is megragadható mutatókhoz.

Kelet-Ázsia, annak csendes-óceáni partvidéke két nagyobb egységre osztható, Északkelet-Ázsiára és Délkelet-Ázsiára. Előbbi az orosz Távol-Kelet területeinek északkeleti partvidékétől indulva végighúzódik előbb a Koreai-félsziget, majd Kína hosszan elnyúló partjain, és amennyiben az országhatárok és nem más – akár éghajlati – egységek mentén húzunk határokat, egészen Hainan szigetéig terjed. Hosszanti kiterjedésének jelentős szakaszán az ázsiai kontinens partjaitól néhány száz kilométeres távolságban húzódik a számtalan

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

szigetből álló Japán, illetve a Tajvani-szoros két partján néz egymással farkasszemet a Kínai Népköztársaság és a magát Kínai Köztársaságként számon tartó Tajvan.

Délkelet-Ázsia fontosabb földrajzi egységei, az Indokínai-félsziget, az indonéz szigetvilág, valamint a Fülöp-szigetek szinte hermetikusan zárják körbe a térség és globális világunk egyik legfontosabb vízfelületét, a Dél-kínai tengert.

1. ábra

Az ázsiai kontinens régiói

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Megannyi rendezőelvet próbálhatnánk felvonultatni, amelyek mentén azonosíthatunk komolyabb intraregionális összefüggéseket. Foglalkozhatunk Északkelet-Ázsia kultúrtörténeti hátterének a kínai írásbeliséghez kötődő történelmi köldökzsinórával, vagy Délkelet-Ázsia vallási és nyelvi alegységeinek sajátosságaival, ám a régió biztonságpolitikai folyamatainak

szempontjából leginkább a hatalmi viszonyok rajzolta rejtett erővonalak adnak átfogó képet. Ezek egyrészt alá is támasztják a két nagyobb logikai egység elkülönítését, de akad olyan rendezőelv is, amely bizonyos fokig szervesen összeköti őket. Egyrészt Északkelet-Ázsia hatalmi erőegyensúlyában egyértelműen a Kínai Népköztársaság áll a központban, ám a KNK-t itt olyan középhatalmi potenciállal rendelkező erőközpontok veszik körbe, amelyek kapcsán akár releváns lehet a katonai erőegyensúly mérlegeléséhez kötnünk a biztonságpolitikai folyamatok értelmezését. Bár az utóbbi években adódott példa egyes szereplők közötti szorosabb együttműködésre akár a katonai biztonság területén is, mégsem beszélhetünk bármilyen komolyabb biztonsági közösség alapját jelentő intézményi keretrendszerrel, bármilyen, a NATO-hoz hasonló szövetségi berendezkedésről vagy az EU-ra emlékeztető nemzetközi integrációs kísérletről.

Délkelet-Ázsiában sokkal nehezebb lenne akár csak középhatalmi erőpotenciállal rendelkező szereplők azonosítása. Míg adott katonai képességek szempontjából Kína és Japán esetében érdemes lehet egymáshoz viszonyítani, mondjuk, a két fél haditengerészeti egységeinek számát, a Délkelet-Ázsiára vonatkoztatott megközelítésben nem találunk komolyabb tényezőt hasonló paraméterekkel. Találunk azonban egy olyan – igaz, más hasonló szervezetekhez képest jóval visszafogottabban intézményesített keretrendszerrel rendelkező – szervezetet, amely közösségi egységként tömöríti a régió államait, a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét (ASEAN).

Északkelet- és Délkelet-Ázsia biztonságpolitikai dinamikájának meghatározó rendezőelve az amerikai katonai jelenlét a térségben. Azonban míg mindez Európa esetében egy kiforrott, a maga 29 tagállama között is szoros védelmi integrációt jelentő szövetségi berendezkedés, a NATO keretrendszerében valósul meg, az ázsiai és csendes-óceáni térségben nincs egy ehhez hasonló entitás. Az amerikai jelenlét alapját a katonai egységeknek otthont adó országok és az Egyesült Államok közötti kétoldalú védelmi szerződések adják, emiatt szokás ezt a „kerékagy és küllők” (hub-and-spokes system) rendszerének is nevezni, illetve a védelmi szerződések aláírásának helyszíne kapcsán „San Fransisco System” néven is említik.² Így, bár a regionális biztonsági berendezkedés rendszerei eltérők a két térség esetében, az amerikai katonai egységek állomásoztatása és a „kerékagy”, vagyis az USA³ összekötő tényezőként van jelen mindkét régióban.

1. táblázat

Az Egyesült Államok kollektív védelmet érintő bilaterális szerződesei Kelet-Ázsiában

Japán	1960 (A korábbi, 1952-es szerződés felülvizsgálata után.)
Koreai Köztársaság	1953
Fülöp-szigetek	1951
Thaiföld	1954 SEATO (Ugyan a SEATO-szerződés érvényét veszítette, de Thaiföld esetében az USA továbbra is megtartotta elköteleződését.)
Ausztrália és Új-Zéland	1951

Forrás: United States Department of State

² KIM 2014, 46–47.

³ TAN–ACHARYA 2004, 9.

Kelet-Ázsia nemzetközi és biztonságpolitikai berendezkedésének rendszere a maga sajátos berendezkedésének köszönhetően vonzó célpontnak bizonyul a nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok nagy elméleti iskolái számára saját értelmezési keretrendszerük alapvetéseinek alátámasztására. A szakirodalom széles tárházával találkozunk mind a realista, mind a liberális, mind a konstruktivizmus keretein belül mozgó elemzői megközelítéseknek, amelyek nem csupán a tudományos szféra, de a közvéleményben zajló párbeszéd során is visszaköszönő megállapításokat hordoznak magukban. Mégis, melyek azok a legfontosabb értelmezések, amelyeket a nagy elméleti táborok képviselői felvonultatnak a térséggel kapcsolatban? Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, érdemes megemlítenünk a három nagy elméleti iskola kapcsán, hogy ezen megközelítések a régióra vonatkozó megállapításai sokáig hiányoztak a térséggel foglalkozó szakirodalomból. Ez egyesek szerint köszönhető egyrészt annak, hogy sokáig uralkodó paradigma volt, hogy a régió viszonyai szempontjából az elméleti értelmezési keretrendszerek túlságosan elvont jellegűek. Másrészt annak, hogy ezen megközelítéseket sok esetben túlságosan „nyugati” mentalitásúnak tekintették, a nemzetközi kapcsolatok elméletének fejlődéstörténete túlságosan mélyen gyökerezik az európai és amerikai történeti fejlődés tapasztalataiban ahhoz, hogy univerzális érvényű lehessen.⁴ Mégis, a szakirodalom fejlődésének ívét figyelve észlelhető tendencia mind a „nyugati” teoretikusok törekvései felé mutatott érdeklődés növekedése – különösen Kínában⁵ –, mind pedig a nemzetközi kapcsolatok elméletének „ázsiai”, sajátos elméleti háttérének építése, akár az európai és amerikai irányoktól függetlenül is.⁶

Realista perspektívák: a realista és neorealista gondolkodók érdeklődésének központjában a nemzetközi rendszer „anarchikus”, az állami szintnél magasabb releváns szervezeti egység hiányából fakadó, bizalmatlan és önerőre való támaszkodásra hajló természete áll.⁷ Ennek megfelelően a Kelet-Ázsia kapcsán folytatott realista párbeszédet uralja a hatalmi erőegyensúly, illetve az ennek esetleges felborulásából adódó strukturális kockázatok kérdése.⁸ A térség realista értelmezése kapcsán talán az egyik leggyakrabban visszhangzott értelmezést Aron L. Friedberg 1993-as tanulmányának záró gondolataiban fogalmazta meg, amelyekben egy multipoláris hatalmi versengés kialakulását vetítette előre a térség fejlődéstörténetére. Friedberg óva intő megállapítása szerint a világháborúk előestéjének Európája sok szempontból hasonlít az ezredforduló Ázsiájára, és így könnyen lehet, hogy „Európa múltja lesz Ázsia jövője”.⁹

Liberális megközelítések: a liberális elméleti iskolák képviselőinek megközelítéseiben fontos szerepet játszanak egyrészt az államok feletti szintet jelentő nemzetközi intézmények és ezek hatása a nemzetközi viszonyokra, másrészt a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok államok közötti integrációjának köszönhetően kialakuló interdependencia. Nem véletlen tehát, hogy különösen a hidegháború utáni időszakban bámulatos gazdasági fejlődést mutató Kína, továbbá széles értelemben véve a régió kereskedelmi kapcsolatainak egyre szorosabbra fűződésével a liberális iskola képviselői Kelet-Ázsia kapcsán kézzelfogható jelét

⁴ ACHARYA 2014, 60–61.

⁵ ACHARYA 2014.

⁶ ACHARYA 2014.

⁷ GAZDAG 2001, 72.

⁸ ACHARYA 2014, 69.

⁹ FRIEDBERG 1993, 32–33.

látják az interdependencia rendezőelvének. Többek szerint ez az interdependencián alakuló berendezkedés az, amely biztosítani tudta Kína felemelkedésének békés természetét.¹⁰

Konstruktivista megközelítések: a konstruktivista elemzési keretrendszerek – amelyek központjában a nemzetközi térben való viselkedés objektív faktorain (katonai erő, anyagi haszonelvűség) túl a társadalmi sajátosságokból fakadó szubjektív narratívák és viselkedésmódok értelmezése áll – Kelet-Ázsiára vonatkozó megközelítéseinek fókuszja leginkább az interakciókban való részvétel normatív hatásának vizsgálatában rejlik. Központi kérdés-ként kezelik például az ASEAN alapelveinek fokozatosan kötelező érvényű normává válását a szervezetben részt vevő felek között, az „ASEAN Way” („ASEAN-út”) kialakulását nemzetközi szocializációs folyamatokon keresztül.¹¹

Természetesen ennél jóval szélesebb spektrumban is nézhetnénk, milyen megállapításokat tesznek az egyes elméleti tömbök képviselői, de fő csapásvonalként a fenti irányokra szorítkozunk jelen írás terjedelmi keretein belül.

Hogy írhatnánk le tehát a nemzetközi kapcsolatok és biztonságpolitika rendszerét az ázsiai és csendes-óceáni régió esetében? Egyrészt a leginkább általános biztonsági rendezőelvként a régió hatalmi berendezkedését kell, hogy vizsgáljuk, amelynek egyik pólusa az amerikai szövetségi háló, a „kerékagy és küllők” rendszere, másik pólusa korunk egyik legnagyobb katonai nagyhatalma, a Kínai Népköztársaság. Bár vannak óvatos próbálkozások a biztonsági kérdések nemzetközi intézmények szintjén történő kezelésére, leginkább relevánsnak továbbra is az erőegyensúly tekinthető, amely javarészt a régióban diszlokált katonai képességeken alapszik.

A régió biztonsági folyamatai szempontjából több olyan feszültséggócot is azonosíthatunk, amely komoly kockázati faktorként vet árnyékot a térség stabilitására. Ezek egyrészt a Koreai-félsziget két országa közötti ellentétek, valamint a Tajvani-szoros két partja közötti viszonyok jelentette szunnyadó vagy inaktívvá vált polgárháborús konfliktusok öröksége. Másrészt a térség számtalan – különösen tengeri területekkel és szigetcsoportokkal kapcsolatos – egymásnak ellentmondó területi követelésnek és területvitának ad otthont, amelyek kapcsán az elmúlt évtizedekben egyre gyakrabban láthattunk korlátozott „szűrkezónás” konfrontációt az érintett felek között. Ez sok esetben a Kínai Népköztársaság és egy másik regionális szereplő közötti területvitát jelent, amelyek közül több esetben is az amerikai szövetségi rendszer egyik szereplője az érintett, így a tajvani és koreai problémakörök mellett ezen területviták jelentenek leginkább érdekütköztetési felületet a KNK, valamint az USA és szövetségesei között.

Attól függően, hogy a vonatkozó diszciplína mely elméleti megközelítését fogadjuk el, különböző szemüvegek lencsén át vizsgálva, eltérő koncepcióink lehetnek ezen berendezkedésről. Amennyiben a realista gondolkodók nyomdokain indulunk el, egy egyre fokozottabban destabilizálódó régió képe tárul elénk, amely nem csupán az egyes feszültséggócok kapcsán fellépő eseti érdekellentétek miatt, de a két hatalmi pólus főszereplőjének strukturálisan egymással ellenkező érdekei miatt is a konfliktus komoly kockázatát hordozza magában.¹²

¹⁰ ACHARYA 2014, 70.

¹¹ ACHARYA 2014, 72–74.

¹² MEARSHEIMER 2001, 401.

Azonban ha a liberális megközelítések irányából indulunk el, akár meggyőzően is érvelhetünk azon álláspont mellett, hogy a szunnyadó konfliktusok és területviták ellenére is az egyre szorosabbra fűződő interdependencia végső soron kellőképpen mérséklő hatású tényező tud lenni a régió biztonsági folyamataira leselkedő kockázatok esetében. Figyelembe véve, hogy a régióban található a világ második (KNK) és harmadik (Japán) legnagyobb gazdasága, amelyek komoly mértékben függenek nem csupán a világgazdasági vérkeringésbe történő beágyazottságuktól, de az egymáshoz fűződő gazdasági-kereskedelmi kapcsolatoktól is, érthető relevanciája van az interdependencia mint rendezőelv hangsúlyozásának.

Ha a konstruktivista nézőponthoz kötődő megközelítések irányából indulunk ki, a fi-gyelmünket leginkább az egyre dinamikusabban fejlődő közösségi integráció jelei kötik le. Az ASEAN eddigi fejlődéstörténetének érdemei és a közösség normatív hatása kapcsán egyaránt elképzelhető egy, a „kerékagy és küllők” rendszerén túli, közös identitáson alapuló ellensúlyozó tömb kialakulása vagy a meglevő rendezetlen érdekellentétek óvatos, de foko-zatos kezelése az „ASEAN Way” keretrendszerén belül, amely akár a nemzetközi kapcsola-tok dinamikájának sajátos, kelet-ázsiai rendszerének kialakulásának is kezdő lépése lehet.

Az elméleti keretrendszerek adta meglátásokon túl azonban tovább árnyalja számunkra a képet, ha az egyes feszültségócok eseménytörténeti folyamataira is vetünk néhány pil-lantást.

Feszültségócok a Dél-kínai-tenger régiójában

A Dél-kínai-tengerhez kötődő területvitákból fakadó biztonsági feszültségócok lényegé-ben a területen található két szigetcsoport képződményei feletti területigényekhez kötőd-nek. A térség tengeri képződményeinek hovatartozása nem csupán a KNK és az ASEAN-országok közötti viták tárgyát képezi, maguk az ASEAN tagjai, illetve Tajvan között is feszülnek egymásnak ellentmondó területigények. Az elmúlt évtizedekben azonban a ko-molyabb incidensek jelentős része a KNK és valamely másik fél között történt.

A KNK dél-kínai-tengeri pozíciójának alakulása főként az 50-es évek végétől kezdve ment át jelentősebb változásokon. A kínai területi igények indoklásaként általában az úgy-nevezett kilencpontos vonal által kijelölt, gyakorlatilag a Dél-kínai-tenger egészét lefedő koncepció áll.¹³ 1956-ban jelentős politikai mérőföldkőnek tekinthető, hogy Észak-Vietnám hivatalosan is elismerte a kínai szuverenitást a Paracel- és Spratly-szigetcsoport fölött. A KNK 1958-ban kiadott hivatalos dokumentumában mutatta be részletesen álláspont-ját területi igényeivel kapcsolatban.¹⁴ Az 50-es évektől kezdve a Paracel-szigetek vizei több, nem kizárólag a KNK-t érintő kisebb-nagyobb incidensnek adtak otthont – például a Tajvan és a Fülöp-szigetek közötti Itu Aba szigethez (Taiping-sziget) kötődő vetélkedés kapcsán –, a stratégiai erőviszonyok első jelentős átrendeződésére a 70-es években történt. 1974-ben került sor a „Paracel-szigeteki csataként” emlegetett összetűzésre, amely ered-ményeként a KNK jelentősen megerősítette pozícióját Vietnámmal szemben.¹⁵

¹³ A kínai területi követeléseket kijelölő ábrázolásmód egy, a térképen kilenc vonallal elkerített módon történt, ezért gyakran a „nine dash line”, vagyis kilencpontos vonal néven szokás említeni.

¹⁴ Government of the People's Republic of China 1958.

¹⁵ HUANG–JAGTIANI 2015, 9.

A Dél-kínai-tenger kérdése ekkorra már komoly problémává vált az érintett felek kapcsolatrendszerében. Az óvatos helyezkedés, illetve eseti, korlátozott katonai konfrontáció mellett azonban komolyabb rendezési keretrendszer nem alakult ki, sokkal inkább egyfajta igény a problémák rendezésének elnapolására. Ezt tükrözte Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) megállapítása is, miszerint célravezetőbb lenne a szuverenitási problémák elnapolása és egy esetleges közös felhasználási keretrendszerre való törekvés útján történő megoldása.¹⁶

1988-ban azonban ismét egy komolyabb tengeri összecsapásra került sor Vietnám és a KNK között. A Johnson South Reef-i ütközet a kínai fél győelmével zárult, aminek köszönhetően a KNK gyakorlatilag teljesen átvette a Paracel-szigetek fölötti uralmat.¹⁷ Az elkövetkező években a szigetcsoporthoz kötődő incidensek már nem katonai síkon, inkább az energiahordozók kinyeréséhez szükséges tevékenység kapcsán zajlottak. A Paracel-szigetek fölötti kontroll megerősítése után a KNK figyelme a másik nagyobb szigetcsoporthoz, a Spratly-szigetek irányába fordult, illetve a Fülöp-szigetekhez közelebb található, a két nagy szigetcsoporthoz kissé elkülönültebb képződményegyüttes, a Scarborough-zátony kapcsán került sor jelentősebb incidensekre.

A 90-es évek óta a Dél-kínai-tengeren lezajlott jelentősebb incidensek és a térséggel összefüggő fontosabb események:

- 1994 – Kínai hadihajók blokád alá vettek egy vietnámi olajfúró tornyot.¹⁸
- 2001 – Hainan szigetének közelében egy kínai vadászgép ütközött egy P-3 típusú amerikai elektronikai felderítőgéppel, aminek következtében a kínai pilóta életét veszítette, az USA gépe pedig kényszerleszállást hajtott végre, majd a kínai fél őrizetbe vette az amerikai kezelőszemélyzetet.¹⁹
- 2005 – Kínai hajók vietnámi halászokkal konfrontálódtak, és lövéseket adtak le a vietnámi hajókra. Kilenc halász veszítette életét.²⁰
- 2011 – Barack Obama bejelentette az Egyesült Államok „Pivot to Asia”-politikáját.
- 2012 – Egy Fülöp-szigeteki hajó a KNK saját felségvizének tekintett területén végzett régészeti munkálatokat, amelyek kapcsán a kínai fél heves ellenérzéseknek adott hangot, és a kínai hatóságok bojkottálták a Fülöp-szigetektől érkező banán- és ananászimportot.²¹
- 2013 – A KNK jelentős szigetfelület-bővítési és szigetépitési munkálatokat kezdett, aminek eredményeként több általa birtokolt zátonyon és képződményen sikerült látványos infrastrukturális fejlesztéseket végrehajtani.²²

Feszültséggócok a Senkaku/Diaoyu-szigetvita kapcsán

A japánul Senkakunak, kínaiul Diaoyunek nevezett terület egy alig néhány tagból álló szigetcsoporthoz Tajvanhoz közel, az Okinawa és a szárazföld közötti tengeri útvonal mentén.

¹⁶ CRONIN 2015, 149.

¹⁷ TURCSÁNYI 2017, 36–37.

¹⁸ SHENON 1994.

¹⁹ ROSENTHAL–SANGER 2001.

²⁰ China defends shooting of Vietnamese 2005.

²¹ The China-Philippine Banana War 2012.

²² PERAGOVICS 2016, 58.

A szigetek a Nansei Shoto szigetcsoporttól nyugatra található területen, Okinawa szigetétől 410 km-re helyezkednek el. Közigazgatásilag Ishigaki város területéhez tartoznak, össz-területük pedig összesen 5,17 négyzetkilométert tesz ki.²³

A ténylegesen japán igazgatás alá tartozó szigeteket mind a Kínai Népköztársaság, mind Tajvan sajátjának tekinti, és jogtalanak tartja Japán igényét a területre. A japán fél nem ismeri el a kínai területi igények jogosságát, sőt mi több, mind a Senkaku/Diaoyu-szigetek, mind más területek esetében illegitimnek tekinti a terület hovatartozása fölötti vitát.²⁴

A Senkaku/Diaoyu-szigetek a Kínából az okinawai Ryūkyū királyság felé tartó tengeri útvonalon való elhelyezkedésüknek köszönhetően a kínai álláspont szerint már évszázadok óta a kínai tengerészek által használt tájékoztatósi pontként és pihenőhelyül szolgáltak.²⁵ A kínai érvelés több korai dokumentumra hivatkozik, amely utazásokról született beszámolókból a Ryūkyū felé tartó utazók megemlíti a szigetcsoportot. Ilyen például Chen Kan császári követ ryūkyūi útjáról készült feljegyzése, amelyben „a hajó elhaladt Diaoyu Dao (a Senkaku/Diaoyu-szigetek), a Huangmao Yu, Chi Yu mellett [...], majd feltűnt a Gumi hegy, amiből tudtuk, hogy itt kezdődik Ryūkyū földje [...]”.²⁶ A Gumi hegy, japánul Kume, 18–19. századi ryūkyūi dokumentumok alapján a kereskedő királyság határát jelzi, így a kínai álláspont szerint az attól nyugatra fekvő szigetek történelmileg nem tekinthetők a mai Okinawa részének. Mivel az érvek között az is szóba került, hogy Japán Okinawa prefektúrával együtt nyert fennhatóságot a szigetek fölött, a kínai álláspont ezekkel a történelmi hivatkozásokkal igyekszik cáfolni a Senkaku/Diaoyu és Okinawa területi egységének téziséét.

A japán értelmezés szerint azonban a szigetek nem csupán Okinawa területi egységének részei, hanem egészen a 19. század végéig lakatlanul álltak, így a *terra nullius* jog értelmében az azt először benépesítő Japán teljes mértékben jogosan birtokolja a szigetcsoportot.²⁷ A Meiji-restauráció után a japán hajók az 1880-as évek végét követően kezdtek felderítőutakat tenni a szigetek irányába.²⁸ Egy japán üzletember 1885-ben engedélyt kért a szigetek halászati és egyéb üzleti célú tevékenységek folytatására, ám ezt az engedélyt csak 1896-ban kapta meg, miután Japán a kínai–japán háborút 1895-ben lezáró shimonoseki békeszerződéssel elnyerte a Formosa (Tajvan) feletti uralmat, és ezzel egy időben állomást létesített a Senkaku-szigeteken is.²⁹

Mivel az 1885-ös kérelemre a japán kormány még nem adott engedélyt a szigetek használatára, a kínai álláspont mellett érvelők úgy tekintik, hogy a japán fél ekkor még kínai területként kezelte a szigeteket, és ezért ódzkodott az azok feletti rendelkezéstől.³⁰

A világháborús vereséget követően Okinawa amerikai irányítás alá került, ezzel együtt a Senkaku-szigetek is, amelyek így 1972-ben Okinawa prefektúrával együtt visszakérültek Japán fennhatósága alá.

²³ MOFA.

²⁴ NAKAUCHI 2012, 69.

²⁵ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

²⁶ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

²⁷ MOFA 2012.

²⁸ MOFA 2012.

²⁹ MOFA 2012.

³⁰ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

1969-től Tajvan és a Kínai Népköztársaság korábbi érdektelenségükhöz képest megváltoztatták álláspontjukat a szigetek japán fennhatóságával kapcsolatban. Ennek hátterében valószínűleg fontos tényező volt egy 1968-as felmérés, amely megállapította, hogy a szigetek körüli vizek alatt jelentős olaj- és gázkészletek lehetnek.³¹ 1970-re már mind Tajvan, mind a KNK hivatalosan is bejelentette, hogy sajátjának tekinti a területet.

A kérdés csak sokkal később, 1996-ban került újra ismét a figyelem középpontjába. Egy tajvani aktivista, David Chuan Cheng és néhány társa hajóval megközelítve a sziget-csoportot, megpróbált partra úszni, ám Cheng sajnálatos módon a vízbe érkezésekor elájult. A japán partiőrség ugyan sikeresen kimentette, de nem sokkal később belehalt sérüléseibe.³² Az ügy egyrészt ismét felhívta a figyelmet a Senkaku-szigetekre, másrészt a kínai nacionalizmus éledésére utaló szimpátiatüntetések követték mind Tajvanon, mind a KNK-ban.³³

2006-tól kezdve egyre gyakoribbá váltak a tajvani és a szárazföldi kínai hajók akciói a szigetek körüli vizeken. 2008-ban ismét tajvani aktivisták érkeztek a területre, ezúttal sikeresen partra is úsztak, majd a japán hatóságok eltávolították őket a szigetekről.³⁴ 2010-ben egy kínai halászhajó többszöri felszólítás után sem volt hajlandó elhagyni a területet, majd összeütközött az odarendelt japán parti őrség hajójával.³⁵ A kínai kapitányt, Zhan Qixiongot a japán hatóságok őrizetbe vették. A kínai közvélemény felháborodását követően a KNK egy ideig szüneteltette ritkaföldfémexportját, ezzel igyekezve nyomást gyakorolni a japán félre.³⁶ Végül a kapitányt átadták a kínai hatóságoknak, amit a kínai közvélemény a vezetés külpolitikai sikerének könyvelt el, Japánban pedig egyre többen kezdtek aggódni a kínai importfüggés jelentette stratégiai veszélyek miatt.³⁷

2012-ben ismét tajvani tüntetők szálltak partra, akiket a japán hatóságok őrizetbe vettek, majd ugyanebben az évben ismét a két ország parti őrségének hajói kerültek szembe egymással, és vízágyúval igyekeztek eltántorítani a másik felet.³⁸ A Japán Önvédelmi Erők jelentései szerint az illetéktelen behatolások száma kiugróan megnövekedett 2012-ben, amelyek tetőpontja 2013 augusztusa volt.³⁹ Valószínű, hogy ennek politikai hátterében az a diplomáciai feszültség húzódott, amely a szigetek még utolsó, magántulajdonban maradt területeinek japán állami felvásárlását követően lángolt fel a kínai és japán felek között. A japán kormány 2012 őszén, némi előzetes belpolitikai vitát követően döntött a magántulajdonban maradt területek egy részének államosításáról. A kínai közvélemény mindezt provokatív lépésként értékelte, ám a japán kormány sokkal inkább a konfliktus elharapódzása elleni óvintézkedésként állította be a lépéseket.⁴⁰ Ezt megelőzően ugyanis az Ishihara Shintarō vezette Ganbare Nippon japán nacionalista szervezet gyűjtést szervezett a terület megvásárlása érdekében,⁴¹ és figyelembe véve Ishihara korábbi, radikális

³¹ MOFA 2013.

³² SAITO 2014.

³³ SAITO 2014.

³⁴ YUKI 2013, 112.

³⁵ RAMZY 2010.

³⁶ HORIUCHI 2014.

³⁷ Japan frees Chinese boat captain amid diplomatic row 2010.

³⁸ Taiwan fishing boat repelled by Japanese ships near Diaoyutai 2011.

³⁹ Japan Coast Guard.

⁴⁰ SAITO 2014, 79.

⁴¹ SAITO 2014, 79.

hangvételű nyilatkozatait,⁴² a kormány joggal tartott attól, hogy a szélsőséges szervezet saját propagandája érdekében a felvásárlást követően igyekszik majd felkorbácsolni a nemzetközi kedélyeket a Senkaku-szigetek körül.⁴³

A kínai vezetés és a közvélemény azonban egyáltalán nem értékelte pozitív módon az ügyet. Felháborodott tüntetők indultak az utcákra, akik sértőnek érezték, hogy „a japán kormány felrúgta a szigetek körüli status quót”. A demonstráció jegyében a kínai fogyasztók körében a japán áruk bojkottját szorgalmazták, az utcai tüntetők pedig több helyen is a japán gyártmányú autók rongálásába kezdtek, komoly károkat okozva ezzel.⁴⁴

A szigetek magánkézben maradt területének államosítását követően látványosan megnövekedtek nem csupán a halászhajók, de a kínai katonai hajók és repülőgépek behatolásai is a szigetek körüli területen. 2013-ban és 2014-ben több alkalommal is kínai hajók bekapcsolták fedélzeti tűzvezérlő radarrendszereiket, illetve ezekkel célba vették a japán fél hajóit és helikoptereit, ami tulajdonképpen már önmagában is támadásnak minősül.⁴⁵

2013 végén a Kínai Népköztársaság, kiterjesztve légtérelőőrzési fennhatóságát, a szigetek fölötti légtérrel is saját légvédelmi azonosítási zónájába (Air Defense Identification Zone) vonta. Az e zónán áthaladó járatoknak kötelező azonosítani magukat és útvonaluk paramétereit.⁴⁶ Mindez azonban csekély valós eredménnyel járt, az amerikai fél határozottan elutasította ennek elismerését, és minden esetben megtagadta a kért adatok kiszolgáltatását.⁴⁷

Obama 2014-ben Japánban tett látogatása során Abe miniszterelnökkel tartott közös sajtótájékoztatón biztosította a japán felet az amerikai csendes-óceáni haderő támogatásáról, amennyiben bármely japán fennhatóság alatt álló területet támadás érne. Tekintve, hogy egy korábbi kongresszusi nyilatkozat egyértelművé tette, hogy az USA ilyen japán fennhatóság alatt álló területnek tekinti a Senkaku-szigeteket is,⁴⁸ a nyilatkozat üzenetértékűnek tekinthető a kínai fél felé. Az amerikai és japán illetékesek 2013-ban megegyezést kötöttek, amely szerint a következő év tavaszától az USA a jelenleg egyik legfejlettebb, Global Hawk típusú felderítő drónegységek légi járőőrzésével segít Japánnak biztosítani az ellenőőrzést a Senkaku-szigetek fölött.⁴⁹

Versengés a „szürkezónákban”

A „szürkezónás” konfrontáció lényege, hogy a felek közötti ütközőpontokhoz kötődő incidensek során kiszámítottan a katonai konfrontáció ingerküszöbe alatti eszközöket használnak érdekérvényesítésre.

⁴² McNEILL 2011.

⁴³ SAITO 2014.

⁴⁴ LIM 2012.

⁴⁵ REIJI–MIZUHO 2013.

⁴⁶ KECK 2014.

⁴⁷ Japan, U.S. reaffirm plans to militarily ignore China ADIZ 2014.

⁴⁸ Senate of the United States 2012.

⁴⁹ WHITLOCK–GEARAN 2013.

Ennek hatásait a régió hatalmi dinamikájában megfigyelhetjük egyrészt:

1. az elrettentéshez szükséges háttérrel képező konvencionális katonai képességek növekedése kapcsán;
2. a szürkezónás incidensekben használt eszközrendszerek proliferációjában;
3. az egyes érintett államok között a katonai szövetség realitását el nem érő, de átfogó politikai és védelmi együttműködések kialakulásán keresztül, a KNK dominanciájával szembeni ellensúlyozás érdekében.

Militarizáció a Csendes-óceánon

A régió konvencionális katonai képességekre épülő mérlegét az elmúlt évtizedben a Kínai Népköztársaság erejének növekedése és az utóbbi időszakban a környező országok ehhez történő alkalmazkodása, saját képességeiknek óvatos növelése határozta meg.

Egyrészt komoly modernizációs folyamaton ment keresztül a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg mind szárazföldi, mind légi és haditengerészeti fegyverrendszerek szempontjából.

A szárazföldi haderő esetében például míg 2000-ben a harckocsieszközpark derékhatárt adt, 2006-ban már kiegészítette ezt több mint 2000 darab Type 80/88 és Type 96 harckocsi. 2012-ben pedig már szinte az állomány felét az utóbbi típus tette ki. 2018-ra már összeállítását tekintve jóval nagyobb arányban találjuk a legkorszerűbb Type 96 és Type 98/99 típusokat és ezek különböző specializált változatait.

2. táblázat

Kína nehézharckocsi-eszközparkja, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Type 59	5500	5000	4300	2850
Type 69/79	650	300	300	200
Type 80/88	900	1000	500	300
Type 96	0	1200	1800	2500
Type 98/99	10	80	530	890
Összesen	7060	7580	7430	6740

Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.

A légierő esetében szintén hasonló folyamatnak lehetünk szemtanúi. 2000-ben a vadászgépállomány javát a Shenyang J–6 típus adta, 2006-ban a Chengdu J–7, 2012-ben már jelentős volt a hazai gyártmányú J–10-es és az orosz féltől beszerzett Szu–27 / J–11 típusok aránya. 2018-ra, hasonlóan a szárazföldi haderőhöz, szintén jóval nagyobb arányban vannak jelen a legkorszerűbb típusok, mint a Szu–30-as, Szu–33-as, Szu–35-ös, illetve már feltehetően hadrendbe állt néhány a hazai gyártmányú ötödik generációs J–20-as típusú gépekből.

3. táblázat
Kína vadászgépeszközparkja, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Nanchang Q–5	330	438	120	100
Shenyang J–6	1750	200	0	0
Chengdu J–7	664	870	768	788
Shenyang J–8	212	565	216	168
Chengdu J–10	0	84	268	336
Szu–27 / J–11	90	134	308	329
Szu–30	0	97	24	73
Szu–33 / Shenyang J–15	0	0	0	13
Szu–35	0	0	0	14
Shenyang J–16 (Szu–30)	0	0	0	2
Chengdu J–20	0	0	0	6

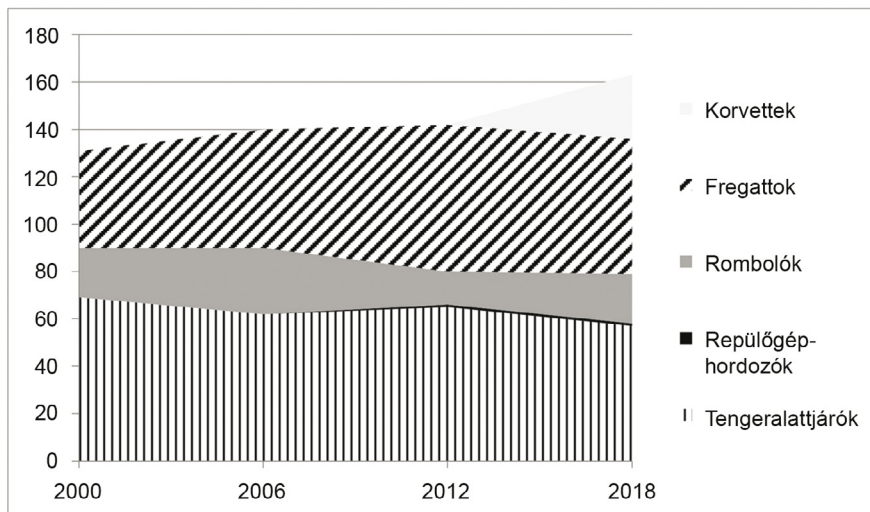
Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.

Tekintve, hogy a vonatkozó biztonsági kihívások javarészt a tengeri műveleti környezethez köthető térben vannak jelen, a légierő mellett a legfontosabb mutató a kínai haditengerészeti fejlődés folyamata. A korábban javarészt elavult flotta korszerűsítése az 1990-es évek óta indult meg nagyobb lendülettel. 2000-ben a kínai fél felszíni hadihajóinak nagy részét 41 fregatt és 21 romboló adta. 2006-ra már megjelennek újabb, korszerű típusok, és már 28 romboló áll hadrendbe. 2012-ben jelentős változást jelentettek a komolyabb erőkitetítő platformok terén történt előrelépések, mint például a Liaoning repülőgép-hordozó hadrendbe állása és a Yuzhao típusú partraszállító hajók bővítése. 2018-ra a kínai a világ élvonalához tartozó flotta lett; igaz, bár már a második repülőgép-hordozó hadrendbe állítása is folyamatban van, egyes szakértők szerint még várat magára ezek komplexebb integrálása a haditengerészet képességei közé, például repülőgéphordozó-harcsoportról a KNK esetében még nem beszélhetünk.

4. táblázat
Kína hadihajói, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Tengeralattjárók	69	62	65	57
Repülőgép-hordozók	0	0	1	1
Rombolók	21	28	14	21
Fregattok	41	50	62	57
Korvettek	0	0	0	27
Partraszállító hajók (LPD)	0	0	1	4

Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.

2. ábra

Kína hadihajó-állományának alakulása, 2000–2018

Forrás: IISS Military Balance 2000–2018

Bár a szigetvitákban érintett országok esetében is nyomon követhetünk némi óvatos haderőfejlesztési törekvést, amelyet akár összefüggésbe is hozhatunk a KNK egyre komolyabb katonai tényezővé válásával, mégis, Japán kivételétől eltekintve a legtöbb regionális ország esetében ezek idáig nem szignifikáns haderőfejlesztési törekvések voltak.

Japán azonban jelentős módon növelte haderejének potenciálját, az önkorlátozást előirányzó alkotmányának keretein belül maradva.

Szürkezónás eszközrendszerek

A szigetviták kapcsán bekövetkező incidensek jelentős részében olyan hajóegységek közötti konfrontációk történtek, amelyek javarészt nem tartoztak valamely ország haditengerészetének kötelékéhez. Főként a parti őrségek és hasonló, tengeri rendfenntartói feladatkörre be rendezkedett szervezetek felszíni egységei játszották a főszerepet ezen incidensek kapcsán.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudnánk nyomon követni egyfajta fegyverkezési versenyt a parti őrségek eszközrendszereinek bővülése terén. Itt is élen jár a Kínai Népköztársaság, amelynek parti őrsége és más, tengeri rendfenntartásra szakosodott szervezetei az elmúlt időszakban több, a haditengerészet által leszerelt, majd átalakított hajót rendszeresítettek a kötelékükön belül.

A régió kínai féllel szembeni területvitákban érintett szereplői főként a tengeri rendfenntartáshoz szükséges légi komponens területén igyekeztek felvenni a versenyt.

A koalícióépítés korai jelei?

Ugyan a „kerékagy és küllők”-struktúra korlátai továbbra is változatlanok, mégis tapasztalható a régió belül egyfajta regionális ellensúlyozási szándék Kína területvitákban tanúsított, katonai erőfölényt elrettentésként használó asszertív stratégiája kapcsán.

Ez megmutatkozik egyrészt abban, hogy az USA regionális szövetségesei igyekeznek szorosabbra fűzni a hidegháborús időszakban kialakult védelmi együttműködések keretrendszerét. Másrészt olyan együttműködési törekvések is feltűntek, amelyek keretében két, általában az amerikai szövetségi hálózathoz tartozó szereplő között történt tengeri vonatkozású biztonsági kooperáció. Japán például 2015-ben évtizedek óta először küldött repülőgép-hordozót a Dél-kínai-tengerre, egy nagyobb, több nemzetközi gyakorlatot és kétoldalú gyakorlatokat is érintő útra.

Felhasznált irodalom

- ACHARYA, Amitav (2014): Thinking Theoretically about Asian IR. In SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds.: *International relations of Asia*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield. 59–89.
- China Defends Shooting of Vietnamese (2005). *Taipei Times*, 2005. 01. 16. Elérhető: www.taipetimes.com/News/world/archives/2005/01/16/2003219623
- CRONIN, Patrick M. (2015): The United States, China, and Cooperation in the South China Sea. In HUANG Jing – BILLO, Andrew eds.: *Territorial Disputes in the South China Sea: Navigating Rough Waters*. London, Palgrave Macmillan. 149–163. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137463685>
- FRIEDBERG, Aaron L. (1993): Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia. *International Security*, Vol. 18, No. 3. 5–33. DOI: <https://doi.org/10.2307/2539204>
- GAZDAG Ferenc szerk. (2001): *Biztonságpolitika*. Budapest, SVKH.
- Government of the People's Republic of China (1958): *Declaration of the Government of the People's Republic of China on China's Territorial Sea published on 4 September 1958*. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/yzs_663350/xwlb_663352/W020140608617876545470.jpg
- HORIUCHI Toru (2014): Public Opinion in Japan and the Nationalization of the Senkaku Islands. *East Asia*, Vol. 31, No. 1. 23–47. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12140-014-9202-6>
- HUANG Jing – JAGTIANI, Sharinee (2015): Introduction: Unknotting Tangled Lines in the South China Sea Dispute. In HUANG Jing – BILLO, Andrew eds.: *Territorial Disputes in the South China Sea: Navigating Rough Waters*. London, Palgrave Macmillan. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137463685>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2000): *The Military Balance*, Vol. 100.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2006): *The Military Balance*, Vol. 106.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2012): *The Military Balance*, Vol. 112.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2018): *The Military Balance*, Vol. 118.
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2012): Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China. *FMPRC*, 2012. 09. 26. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/diaodao_665718/t973774.shtml

- Japan Coast Guard [海上保安庁] (s. a.): *Senkakushotō shūhen kaiki ni okeru Chūgoku kōsentō no dōkō to wagakuni no taisho* [尖閣諸島周辺海域における中国公船等の動向と我国の対処]. Elérhető: www.kaiho.mlit.go.jp/mission/senkaku.html
- Japan Frees Chinese Boat Captain amid Diplomatic Row (2010). *BBC News*, 2010. 09. 24. Elérhető: www.bbc.com/news/world-11403241
- Japan, U.S. Reaffirm Plans to Militarily Ignore China ADIZ (2014). *The Japan Times*, 2014. 02. 03. Elérhető: www.japantimes.co.jp/news/2014/02/03/national/politics-diplomacy/japan-u-s-reaffirm-plans-to-militarily-ignore-china-adiz/#.X0NqIDW8q9J
- KECK, Zachary (2014): China's Drafting a South China Sea ADIZ. *The Diplomat*, 2014. 01. 31. Elérhető: <https://thediplomat.com/2014/01/chinas-drafting-a-south-china-sea-adiz>
- KIM, Samuel S. (2014): The Evolving Asian System: Three Transformations. In SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds.: *International Relations of Asia*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield. 33–58.
- LIM, Louisa (2012): Second Day Of Anti-Japan Protests Rock China. *NPR*, 2012. 09. 16. Elérhető: www.npr.org/2012/09/16/161228298/chinese-flood-streets-in-anti-japan-demonstrations?t=1544398756451
- Map Universal (s. a.): *Regions of Asia Continent*. Elérhető: <https://mapuniversal.com/asia-continent-map>
- MCNEILL, David (2011): Japan Must Develop Nuclear Weapons, Warns Tokyo Governor. *The Independent*, 2011. 03. 08. Elérhető: www.independent.co.uk/news/world/asia/japan-must-develop-nuclear-weapons-warns-tokyo-governor-2235186.html
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York (US-NY) – London, Norton.
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2012): *Fact Sheet on the Senkaku Islands*. Elérhető: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/fact_sheet.html
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2013): *The Senkaku Islands*. Elérhető: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/pdfs/senkaku_en.pdf
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2016): *Senkakushotō no dētā* [尖閣諸島のデータ]. Elérhető: www.mofa.go.jp/mofaj/a_o/c_m1/senkaku/page1w_000015.html
- NAKAUCHI Yasuo [中内 康夫] (2012): Senkakushotō o meguru mondai to nitchūkankei [尖閣諸島をめぐる問題と日中関係]. *Rippō to chōsa* [立法と調査], No. 334. (2012/11.) 69–84. Elérhető: www.sangiin.go.jp/japanese/annai/chousa/rippou_chousa/backnumber/2012pdf/20121101069.pdf
- PERAGOVICS Tamás (2016): Új status quo a Dél-kínai-tengeren? Kína mesterséges sziget-építésének hatásai a régió biztonságára. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 58–74. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_3_06_peragovics_tamas_-_uj_status_quo_a_del-kina-tengeren-a_mestersegessziget-epites_hatasai.pdf
- RAMZY, Austin (2010): China–Japan Tensions Grow After Shipping Collision. *TIME*, 2010. 09. 13. Elérhető: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2017768,00.html>
- REIJI Yoshida – MIZUHO Aoki (2013): Chinese Target-Locked MSDF Ship, Chopper. *The Japan Times*, 2013. 02. 06. Elérhető: www.japantimes.co.jp/news/2013/02/06/national/politics-diplomacy/japan-says-chinese-warships-locked-weapons-radar-on-msdf/#.X0NqPzW8q9J
- ROSENTHAL, Elisabeth – SANGER, David E. (2001): U.S. Plane in China After it Collides with Chinese Jet. *The New York Times*, 2001. 04. 02. Elérhető: www.nytimes.com/2001/04/02/world/us-plane-in-china-after-it-collides-with-chinese-jet.html

- SAITO Michihiko [斎藤 道彦] (2014): Senkaku shotō mondai wo meguru rekishi [尖閣諸島問題をめぐる歴史]. *Chūōdaigaku ronshū* [中央大学論集], No. 35. 43–84.
- Senate of the United States (2012): *No H.R. 4310. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2013*. (SEC. 1251. Sense of the Senate on the Situation in the Senkaku Islands, 2012. 12. 12.) Elérhető: www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-112hr4310eas/pdf/BILLS-112hr4310eas.pdf#page=753
- SHENON, Philip (1994): China Sends Warships to Vietnam Oil Site. *The New York Times*, 1994. 07. 21. Elérhető: www.nytimes.com/1994/07/21/world/china-sends-warships-to-vietnam-oil-site.html
- Taiwan Fishing Boat Repelled by Japanese Ships Near Diaoyutai (2011). *Want China Times*, 2011. 06. 30.
- TAN, See Seng – ACHARYA, Amitav eds. (2004): *Asia-Pacific Security Cooperation: National Interests and Regional Order*. Armonk (US-NY), Sharpe.
- The China–Philippine Banana War (2012). *Asia Sentinel*, 2012. 06. 06. Elérhető: www.asiasentinel.com/society/the-china-philippine-banana-war
- TURCSÁNYI, Richard Q. (2017): *Chinese Assertiveness in the South China Sea: Power Sources, Domestic Politics, and Reactive Foreign Policy*. Cham, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67648-7>
- United States Department of State (s. a.): *U.S. Collective Defense Arrangements*. Elérhető: www.state.gov/s/l/treaty/collectivedefense
- WHITLOCK, Craig – GEARAN, Anne (2013): Agreement will Allow U.S. to Fly Long-Range Surveillance Drones from Base in Japan. *The Washington Post*, 2013. 10. 03. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/agreement-will-allow-us-to-fly-long-range-surveillance-drones-from-base-in-japan/2013/10/03/aebalccc-2be8-11e3-83fa-b82b8431dc92_story.html?utm_term=.df9f9b517905
- YUKI Tatsumi (2013): *Senkaku Islands/East China Sea Disputes – A Japanese Perspective*. Center for Naval Analyses. Maritime Asia project. Workshop three. CNA Analysis and Solutions. Arlington. 107–125. Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/170938/Yuki-CNA_paper_8-2013.pdf